

6. ŽIVOT NA VLASTELINSTVU

Premda je položaj feudalaca ostao očuvan do 1848., razdoblje prosvijećena apsolutizma značilo je postupno rastakanje njihovih prerogativa. Kameralizam, kao austrijsko-njemačka varijanta merkantilizma s elementima fiziokratizma pa i rano-ga liberalizma, usmjeren je razvoju sekundarnoga i tercijarnog sektora (trgovine, obrta i manufakture), ali uz ekonomsko jačanje seljaštva kao najbrojnije kategorije poreznih obveznika u razdoblju obilježenom povećanjem poreza. Dalje zasade kameralizma su centralizacija i profesionalizacija javne uprave, skrb o općem dobru, odgovornost i obveze (a ne samo prava) nositelja državne vlasti koji su građanima dužni osigurati egzistencijalni minimum i temeljno školstvo. Idealom postaje država blagostanja u kojoj vrhovna svjetovna vlast snosi odgovornost i regulira socijalno-ekonomsku sferu. Posljedak je slabljenje feudalno-pravnih prerogativa što će jasno doći do izražaja za vladavine Josipa II. koji će ukinuti kmetstvo u nasljednim zemljama Monarhije, dok će u ostalima kmetovi steći pravo da napuste feudalno imanje, da se žene i da školuju djecu. Time će čak i na nedovoljno razvijenom prostoru Banske Hrvatske biti potaknuti procesi vertikalne i horizontalne mobilnosti pa će se u gradovima pojavljivati bivši kmetovi koji su uspjeli steći građanstvo. Ipak, većina je podanika i slobodnjaka ostajala na feudalnom imanju.

Do 1848. vlastelini su i nositelji velikih i malih regalnih prava na svojem posjedu pa osim prava na feudalnu rentu imaju sudbenu vlast, pravo mitničarenja, krčmarenja, lova, ribolova itd. Nadalje, imaju patronatska prava i obaveze prema crkvama i školama. Patronat podrazumijeva da feudalni gospodar daje župniku nadarbinu i doprinosi uzdržavanju župne crkve i kapela. Za obradu zemljišta on Crkvi prepušta i nekoliko svojih kmetских obitelji i ustupa joj i dio regalnih prava (krčmarenje, lov, ribolov...). Kolatori grade i popravljaju crkvu, župni dvor i veće gospodarske zgrade, ali nisu dužni sudjelovati u unutrašnjem uređenju crkve ili gradnji i popravku filijalnih kapela. Obaveze donose i stanovita prava, među kojima su predlaganje biskupu triju kandidata za župnika, zasebno mjesto u crkvi tijekom bogoslužja i pravo pokopa u kripti. Patronat neće ugasnuti ni nakon ukidanja feudalizma, jedino će se otvoriti mogućnost njegova otkupa novcem ili zemljištem uz posredovanje upravne vlasti.

Za razliku od moderne građanske elite, koja će svoju političku i socijalnu emancipaciju legitimirati stalnim pozivanjem na „narod“, ali će se sve snažnije profilirati kao urbana elita koja o svakodnevici sela malo zna, plemićki posjednici uklopljeni su u život i ritam poljoprivrednih radova ruralne sredine. Vlastelini znatnim dijelom godine borave na svojim posjedima, a tek dio vremena provode u gradskim palačama. Stoga je njihova svakodnevica ritmizirana i ciklusom radova na imanju pri čemu sjetva, žetva i berba predstavljaju važne aktivnosti. Biti vlastelinom značilo je barem temeljno razumijevanje gospodarenja, a nemali broj plemića bili su gospodari koji su znali voditi imanje, dakako uz pomoć upravitelja i pomoćnoga osoblja.

Odnos između vlastelina i njegovih podanika nije bio tako jednostran kako se ponekad prikazuje, a položaj je kmetova od doba urbarijalne regulacije u načelu bio povoljniji i njihove obaveze regulirane. Također valja istaknuti da se nemali broj vlastelina i vlastelinki prema podanicima odnosio vrlo različito od stereotipiziranoga prikaza oholih i nesmiljenih gospodara neosjetljivih za težak život podanika. Velikaši poput Bartola i Eleonore Patačić od Zajezde bili su poznati po dobročinstvima. Bartol je pred kraj života prodao imanje i od dijela novca utemeljio zakladu

za pomoć kmetovima, a Eleonora je toj zakladi oporučno ostavila nekoliko imanja te dvije kuće u Varaždinu. Doduše, Rauchovi u pravilu baš nisu slijedili put Patačićevih te su bili dugo poznati po čvrstome i nadmenom postupanju prema podanicima. Bilo je već govora o Ivanovom svirepom gušenju seljačke bune, tužbi Draškovićevih kmetova iz Steničnjaka da im Ivan otima zemlju kod Šišljavića, optužbama šišljavićkih podanika protiv Pavla i njegove žene te nadmenog držanja Levina Raucha prema kmetovima 1848. godine. Posebno će biti riječi o velikoj buni seljaka u Šišljaviću 1867.

Rastakanje feudalizma, koje je doduše u mnogim vidovima potrajalo još nekoliko desetljeća nakon 1848., iz temelja je promijenilo položaj bivših feudalaca. Mnogi su se teško nosili s nestankom političkih, socijalnih i financijskih povlastica te posebice s gubitkom dijela imanja. Tegotni proces zemljišnoga rasterećenja koji se produljio sve do Mažuranićeva banovanja, a isplata odštete i nakon toga razdoblja, u mnogim je ruralnim sredinama rezultirao formiranjem čvrstih fronti između plemićkih posjednika i seljaka, poglavito oko izvanselišnih zemalja. Pritom je veliku ulogu imao i dotadašnji odnos između vlastelina i podanika pa se oholost Levinu Rauchu nakon 1848. vraćala nevoljkošću seljaka da i za novce obrađuju alodijalne zemlje ili pak vođenjem parnica. Zaoštavanje odnosa između dvije strane poticala je i konjunktura vinogradarstva i šumarstva, potonjega zbog važnosti drvene sirovine. Zbog toga su plemićki zemljoposjednici nastojali milom (otkupom) ili silom dobiti izvanselišne zemlje. Nisu bile rijetke nepravedne segregacije u korist plemstva, a događala su se i otimanja zajedničke zemlje. No, ni seljaci nisu bili posve nedužni jer su često pretjerano eksploatirali šume, a namjerno ili nenamjerno su pravo služnosti brkali s pravom vlasništva. Isto tako odbijali su davati vinsku daću koja nije bila ukinuta. Zbog tako zategnutih odnosa dolazilo je vrlo često do dugotrajnih parnica vođenih na urbarijalnim sudovima, ali i do fizičkih sukoba. Primjerice, samo u petogodišnjem razdoblju od 1862. do 1867. bilo je u Banskoj Hrvatskoj više od 20 buna, a Levin Rauch kao banski namjesnik i ban zauzeo je prema seljaštvu bitno oštrije kurs od svojega prethodnika Šokčevića. Najveća buna izbila je upravo na njegovom posjedu Šišljavić na lijevoj obali Kupe.⁴⁶⁷ Uzrok je bio segregacija šuma. Na rečenom vlastelinstvu bilo je čak oko 1500 jutara šuma, 89 urbarskih selišta i 111 zadružnih kuća. Segregacija je počela 1860. i tada je seljacima dodijeljeno 480 jutara šume i pašnjaka na što su se žalile obje strane. Drugostupanjska presuda dala je seljacima 800 rali, ali im je Stol sedmorice 1866. dodijelio 326 jutara urbarske ispaše i 197 jutara za drvarenje, ali s time da se te površine izdvoje iz šume Šišljavićki lug. Seljaci su se tada obratili vladaru jer su smatrali da je navedena šuma u potpunosti njihova. Vladar je odbio žalbu, ali tvrdoglavi seljaci nisu odustajali pa su angažirali novoga pravnog zastupnika, Daniela Šuškovića, začasnog jurasora Zagrebačke županije, koji je za razliku od njihovoga dotadašnjeg zastupnika, Nikole Krestića, bio tek priučeni pravnik i uopće nije poznao patente iz 1853. i 1857. godine te se pozivao na urbarijalne odredbe iz 1836. zahtijevajući ponovnu raspravu. Šušković nije bio uspješan, ali je zavaravao seljake obećavajući povoljno rješenje. U međuvremenu je boravio u Beču i trošio njihove novce. Za to vrijeme seljaci su stalno upadali u spornu šumu i na alodijalno zemljište „Močvar“

⁴⁶⁷ Na tom su posjedu Rauchovi i prije imali problema, prvi veliki spor počeo je 1768., a drugi 1846. godine. Prvi je spor trajao vrlo dugo, a Pavao Rauch se 1793. žalio i vladaru. DAZG, OF Rauch, k. 3. O buni vidi: D. Pavličević, Seljačke bune i nemiri u središnjoj Hrvatskoj šezdesetih godina 19. stoljeća, HZ 33-34, 1980.-81., 13-50; V. Krestić, Seljački nemiri u Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih godina XIX. vijeka, Zbornik Historijskog instituta JAZU 5, 1964., 387-438.

iako im je sudskom presudom još 1862. zabranjeno upadanje na alodij, a presudom iz 1866. zemlja je definitivno dodijeljena vlastelinima i utvrđene su međe. Đuro i Levin Rauch su nakon trećestupanjske presude iz 1866. prodali Šišljavički lug tvrtki *Hirschlerovi nasljednici* koja je počela s eksploatacijom. Premda su nakon vladarove odbijenice iscrpili sve pravne mogućnosti, seljaci nisu odustajali pa su tvrtki Hirschlerovih onemogućavali pristup šumi u koju su svibnja 1867. ne samo utjerali oko 1000 grla stoke nego su tražili i naknadu za korištenje općinskih putova. Braća Rauch žalila su se da se istraga vodi vrlo traljavo i da iza svega stoje njihovi politički protivnici Šokčević i Ivan Kukuljević te da se seljaci s njima otvoreno sprdaju. Naposljetku je kotarska komisija poslana u srpnju 1867. da utjera dug od tri kućne zadruga i da vrati vlastelinstvu spornu šumu. Komisiju su seljaci na čelu s jednom seljankom potjerali. Potom je zatražena vojna asistencija, no pri ponovnom pokušaju 29. srpnja oko 200 seljaka se postavilo na ulaz u selo pa se opet nije ništa obavilo. Prilikom trećega pokušaja u kojem je sudjelovalo još i 200 krajišnika došlo je do naguravanja te ranjavanja jednoga oružnika, a potom je uslijedio oružani sukob u kojem je poginulo najmanje 9 seljaka od kojih su tri bile žene. Pohapšeno je oko 50 seljaka, a optuženo isto toliko. Za bunjenje su optuženi i fiškal Šušković te župnik i učitelj. Braća Rauch su potom naplatila odštete predavši čak 67 istovjetnih tužbi protiv šišljavičkih zadruga i uspjevši utjerati oko 2000 forinta. Tako su na buni Rauchovi zaradili. Doda li se tomu podatak da su od Hirschlerove tvrtke dobili 72 000 for. za šume, vidi se da su u kratkome razdoblju stekli oveći iznos gotovine.

Premda je plemstvo nakon 1848., za razliku od 1918., zadržalo svoj elitni položaj, tranzicija od politički, socijalno i ekonomski povlaštenoga staleža zahtijevala je veliku prilagodljivost. Srednje i sitno plemstvo bilo je prisiljeno prihvatiti građansku egzistenciju (što je proces započeo i prije 1848.), a veleposjednicima je ekonomska podloga uvelike smanjena. Nije čudno što je i hrvatska književnost tematizirala propast plemstva. Dovoljno je prisjetiti se djela K. Š. Đalskoga ili J. Leskovara. Đalski, i sam zagorski plemić, u svojoj poznatoj pripovjetci „*Illustrissimus Battorych*“ prikazuje plemića čiji se svijet počeo urušavati već zamahom preporoda, a ukidanje feudalizma je taj proces dovršilo. Batorić je okorjeli konzervativac koji tvrdoglavo odbija svaku promjenu smatrajući da je sve staro bolje od novotarija. Njegov odium spram suvremenosti ogleda se ne samo u odbijanju važnih elemenata poput političkog sustava nego i detalja svakodnevice, poput duhana ili odjeće. Batorićeva tvrdoglavost graniči s autodestruktivnošću jer on ne dopušta nikakve popravke na svojoj kuriji u uvjerenju kako stara gradnja svojom kvalitetom nadmašuje novu. Da njegov odani sluga krišom ne da vršiti najnužnije popravke, ostarjeli plemić bi sjedio u urušenoj kuriji. Tipično za zemljišno rastećenje, Batorić se parniči s bivšim podanicima oko šume, a odnosi s njima su zategnuti, posebice nakon što mu zatuku omiljenoga lovačkog psa znakovita imena „*Nimrod*“. Svi elementi pripovjetke, od karakterizacije glavnog lika do fabule, postupno vode do tragedije. Batorić je doduše izborio pravdu na sudu pa mu je potvrđeno pravo na spornu šumu, ali su mu seljaci zapalili kuriju, a u požaru je stradao i on sam, posljednji od svoje loze. Vjerojatno sukladno svojem socijalnom podrijetlu, promijenjeni položaj plemstva ponešto drukčije uprizoruje Janko Leskovar, koji je poput Đalskoga iz Zagorja, ali nije plemić, nego učitelj. U oveloj pripovjetci „*Propali dvori*“ prikazuje nesretnu ljubav plemkinje i pučanina iz obitelji nekadašnjih podanika dotičnih plemića. Nasuprot Đalskomu, Leskovar prati ne samo propast jednog plemićkog roda koji gubi kako imanje tako i svoju nasljednicu nego i prosperitet jedne izvorno seljačke obitelji koja se materijalno i socijalno uspinje zahvaljujući svojim poduzetničkim sposobnostima. Bitno oštrij prikaz plemstva prezentirao je A. Kovačić. U

„Baruničinoj ljubavi“ iz 1877. tada mladi pisac s odobravanjem konstatira kako su vlastelinski dvorovi sve rjeđi, a gospodske je djece sve manje. „Mjesto vlastelinskih dvorova, punih tamnih priča, dižu se ponosno čiste potleušice zdravoga i veseloga puka...“.⁴⁶⁸ No i sam će se Kovačić u svojim djelima ubrzo odmaknuti od toga idealiziranog stereotipa ruralnih sredina.

Odnosom plemstva i seljaštva pozabavila se i Marija Jurić Zagorka u svojoj prvoj objavljenj noveli „Seljak“ iz 1896. u kojoj prikazuje sudbine dva brata plemića, Rudolfa i Božidara. Prvi postupa prema seljacima kao prema marvi, ne mari za zemljoposjed i luta po svijetu, dočim je Božidar u tom pogledu njegov antipod. Rudolf u tuđini ostaje sam i osiromašen te se vraća bratu na imanje, moli za oprost i posvećuje se pisanju priča za djecu, prožetih motivima ljubavi prema selu.

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata posjedničko plemstvo postat će novom jugoslavenskom režimu nepoćudno zbog svojega socijalnog, političkog, ali i nacionalnog profila. Već su spomenuti napadi zelenoga kadra, a odnosi između seljaka i plemićkih posjednika bit će još zategnutiji. Posjednici su pokušali sačuvati svoja imanja, a seljaci, autohtoni ili doseljeni, smatrali su da ih treba podijeliti njima. K tomu je sve do 1931. godine vladala neizvjesnost o krajnjem ishodu agrarne reforme. Možemo zamisliti kako se osjećalo plemstvo koje je uspjelo zadržati imanja nakon 1918. godine. Za razliku od razdoblja nakon 1848. sada su postali egzistencijalno, pa i životno ugroženi. Ne samo što su iznova izgubili znatan dio imanja pa su neka dovedena do granice ekonomske održivosti nego su brojnim potezima režima seljaci favorizirani a na imanja naseljavani kolonisti iz pasivnih krajeva. Zbog inflacije krajem rata velik dio seljaka riješio se dugova za rasterećenje izvanselišnih, gornih, činženih i krčevinskih zemalja pa su i u tom pogledu bili u povoljnijem položaju naspram posjednika. Nakon 1918. velikaši su postajali gorko svjesni toga da pripadaju svijetu koji je rapidno nestajao, a usprkos borbi da sačuvaju imanja, bilo pravnim sredstvima, političkim vezama ili ekonomskim potezima, postali su malobrojnom i sve krhkijom skupinom. Zato su ekonomsku sudbinu nekih porodica mogli zapečatiti događaji poput iznenadne smrti muškoga člana obitelji.

Ipak, život na veleposjedu je i nakon završetka Prvoga svjetskog rata bio složen i živ. Koliki je na posjedima bio pogon u tom razdoblju pokazuje popis objekata Lužnice iz 1923. godine. Osim samoga dvorca postojali su kućica za vrtlara, staklenik s uređajem za grijanje, kupalište („Badehaus“), vinski podrum, podrum, pečenjara, objekt s vinskom prešom i stambenom kućom iza njega, zgrada mlina, električna centrala, cirkularna pila, lokomobilski pogon, više štala (za konje, krave, volove), svinjac, žitnica, kovačnica i kolarnica, stambena kuća za upravitelja i poslugu, kokošinjac, sjenik, jasje u čijem su betonskom podu ugrađene tračnice kako bi 4 psa vukla hranu, vodovod s 2 rezervoara, spremnik za voće, šupe, nekadašnja konjušnica pretvorena u stanove, vatrogasna štrcaljka, skladište, kuhinja kraj svinjca, mesnica, gumno, zgrada za šumare, za blagajnika, vešernica. Vidimo da je posjed osuvremenjen jer se spominju 3 mlinska kamena, stroj za kašu, pila, lokomobil, dinamo i instalacija elektrike. U Zdenčini i Okić Lugu osim zgrada nalazili su se uređaji za eksploataciju šume. Kako je Zdenčina bila blizu željezničke postaje, na posjedu su bili spremište za lokomotive, stambena i poslovna zgrada, stambena zgrada s kuhinjom i baraka za radnike.⁴⁶⁹ Prema zapisu sestara milosrdnica kada su one preuzele lužničko imanje 1927. na njemu je bilo oko 40 komada rogate stoke, 24 kopitara te 49 svinja, a posebno je naveden lijepi crni magarac Hanz. Zalihe žita

⁴⁶⁸ A. Kovačić, Izabrana djela, Dom i svijet, prir. H. Mihanović-Salopek, Zagreb, 2004., 124.

⁴⁶⁹ DAZG, Odvjetnička kancelarija Želimira Mažuranića, fasc. 62.

i krme bile su skromne u usporedbi s veličinom zemljišta jer se radna snaga plaćala u naturi. Spomenule su i stolarnicu, kovačnicu, strojarnicu, mlin, gospodarske strojeve, paradnu kolnicu, pecaru rakije, vrtlarstvo, kočijašku ormu, svinjsku kuhinju, ambar, gospodarska ratila i električnu centralu potuživši se kako je imanje protekle 4 godine bilo vrlo zapuštanost, ali su problemi počeli još i za Levinova života pa se zbog nestašice novca sve prepuštalo upravitelju i ostalome osoblju.⁴⁷⁰

Pritom valja imati na umu da su vlastelinstva sjeverozapadne Hrvatske rascjepkana pa se sastoje od niza raspršenih i međusobno slabo povezanih manjih cjelina. Plemićka obitelj živjela je u središnjem objektu (dvorcu ili kuriji) uz koji su se nalazile gospodarske zgrade i razni manji objekti. Primjerice, na golubovečkom imanju je uz kuhinjski vrt uz istočni dio dvorca bila vrtna kućica s veš-kuhinjom u koju su dolazile pralje iz sela kako bi oprale rublje gospode i osoblja. U nastavku veš-kuhinje bili su kokošinjac, kućica s košnicama, grijani staklenik, a još dalje dugačka prizemnica nazvana Novi stan koju je Geza dao sagraditi za šumare i smještaj kočija.⁴⁷¹ Na imanju je postojao i majur ili marof kao dio posjeda na kojem su stambeni objekti za personal i gospodarske zgrade (objekti nužni za stoku i preradu mlijeka). Majuri nisu bili prepušteni samo osoblju. I mladi su plemići voljeli tamo zalaziti bježeći od nadzora starijih, bilo roditelja bilo guvernanti. Na majuru golubovečkoga imanja u međuratnom su razdoblju često boravili Janko i Vuk Steeb. Mladi gospodičići bili su prisni s osobljem, osobito sa starim kovačem i dva kočijaša kojima su donosili vino i cigarete. Zauzvrat su tamo nalazili sklonište od čak triju guvernanti. Najomiljenije im je mjesto na majuru bila konjušnica u kojoj je bilo radnih i jahaćih konja, mirnih starijih konja i kobila na kojima su djecu učili jahati, ali i punokrvnih pastuha i kobila. Jahaći konji obitelji imali su prikladna imena poput „Sokol“ ili „Helios“, no potonji je imao ime koje domaće osoblje nije znalo dobro izgovoriti, pa su ga prekrstili u „Eljus“. Na kraju su ga i sami Steebovi tako zvali. Na svakom je imanju berba grožđa bila osobit događaj, pa tako i na golubovečkomu. Oko 60 radnika bralo bi grožđe na Kamenjaku i Hižakovcu, nosilo ga do mjesta gdje bi se gnječilo i potom se ta masa kolima prevozila do preše smještene kraj kuhinjskoga vrta gdje bi se navečer radio mošt. Dalje se s moštom radilo u podrumu. Nakon završetka radova navečer bi se sjelo oko otvorene vatre i pekli kesteni i krumpiri.⁴⁷² Golubovečka je preša imala ogromnu gredu za pritiskanje, a hrastovina od koje je rađena bila je raritet pa su zagrebački studenti botanike u međuraću zbog nje dolazili na golubovečko imanje. I ne samo zbog preše nego i jer je posrijedi bilo kvalitetno grožđe od kojeg se dobivalo sortno vino, a sve zahvaljujući Levinu Rauchu koji je bio doveo francuske stručnjake. I Levinov zet, Christian Steeb nastojao je unaprijediti golubovečko imanje pa je svoje znanstvene interese za geodeziju i geofiziku konkretizirao u istraživanjima podzemnih termalnih voda na tom posjedu koja je provodio sam ili s istaknutim stručnjacima poput D. Gorjanovića-Krambergera.⁴⁷³

U upravljanju imanjem plemstvo se oslanjalo na brojni personal na čelu s upraviteljem ili nadzornikom cijeloga imanja. Potom slijede upravitelji pojedinih cjelina (majura, marofa), upravitelji vinograda, upravitelji šuma, odvjetnici, blagajnici, knjigovođe, ravnatelji vrtova, lugari, revidenti, kaštelani. Pomoćni su službenici

⁴⁷⁰ Rozalija Ugarković, Spomenica samostana Lužnica, 15-16.

⁴⁷¹ Wofgang-Vuk barun Steeb, 132.

⁴⁷² Wofgang-Vuk barun Steeb, Odlomci iz autobiografije, 132-133.

⁴⁷³ Vlasta Horvatić-Gmaz, Znanstveni rad golubovečkog vlastelina baruna Kristijana Steeba, Stubički glasnik br. 7, 1998.

primjerice računarski i šumarski činovnici, provizori, pristavi, španovi, vinciliri, vrtlari, pudari, stražari. Zasebna je kategorija osoblje u dvorcu (kuharice, sluge i sluškinje, ključar, kočijaš...), obrtnici (kovači, kolari, bačvari, postolari, dimnjačari...), pastiri, svinjari i govedari. Pomoćno osoblje u dvorcu i izvan njega pripadalo je zapravo međusloju između vlastelinske i seljačke sredine. I osoblje je bilo hijerarhizirano, s jedne su strane bili livristi poput špana, kočijaša ili majerice koji su dobivali i bolju hranu, a upravitelj je dobivao hranu iz dvorske kuhinje. Prema sjećanjima Wolfanga Steeba, praunuka Levina Raucha odraslog na golubovečkom imanju, tamo se i u međuratnom razdoblju sav personal moralo dobro hraniti. Livristi su dobivali meso četiri puta tjedno, a ostali samo četvrtkom i nedjeljom, i to u odvojenim blagovaonicama. Svaki dan navečer dobivali su i žgance s čvarcima, povrće u octu ili žgance s mlijekom i šećerom. Dvaput tjedno se obavezno pekao kruh, a svaki je kukuruzni kruh težio 3,5 kilograma. Vukova majka pokušala je uvesti promjene jelovnika što je izazvalo pravu revoluciju, pa je sve ostalo po starom.⁴⁷⁴ Znamo da su Gezini nasljednici prilikom prodaje Lužnice uvjetovali da kupac preuzme svo osoblje osim upravitelja. Na imanju je u trenutku kad su ga 1927. preuzele časne sestre bilo 20 namještenika raznih zanata i gospodarskih radnika. Dobivali su mjesečno 100 dinara, 100 kg kukuruza (vjerojatno se misli na sve zajedno), bolničku njegu i za vrtove $\frac{3}{4}$ jutra obradive zemlje. Mogli su uzgajati svinje i živad.⁴⁷⁵

Posebno bliski vlastelinu i njegovoj obitelji bili su zaposlenici poput dadilja i guvernantki koje su smjele jesti s obitelji ako su i djeca bila nazočna. Kao i mnogi drugi velikaši, i Rauchovi su preferirali strane guvernantke, a Raoul Steeb ih je imao čak 17!⁴⁷⁶ Na suprotnom su polu pak bili razni najamnici i najamnice koji su po potrebi bili angažirani za neku vrstu posla i radnici na akord (na prek), uglavnom putujući radnici koji dolaze za velike sezonske radove.⁴⁷⁷ Gospodarska služinčad mogla se zaposliti godišnje i mjesečno. Sluge zaposleni na cijelu godinu dobivaju tzv. deputat, tj. plaća im se u naturi, u gotovini i imaju pravo na stan. Godišnja je plaća krajem 19. stoljeća iznosila 132 hektolitara raži, 6 hektolitara pšenice, 4 hvati ogrjevnog drva, 1 ral zemlje, po 1 voz sijena i trave, 250 čhv vrta, 20 kg soli, slobodan stan i 24-30 forinte. Period rada deputirca dijelio se na kvartale, a počinjao je terezijanskom četvrti ujesen (X. - XII. mjesec), nastavljao se Josipovom (I. - III.), petrovskom (IV. - VI.) i miholjevskom četvrti (VII. - IX.). U naturi se plaćalo za četvrtinu unaprijed, a u gotovini za isto razdoblje unatrag. Otkazni rok za poslodavca i posloprimca je bio 6 tjedana. Deputirci veleposjeda mogli su biti i obrtnici, a tada bi dobivali i po 4 vjedra vina, 2 vjedra rakije, petrolej, postotak od mlata (tj. strojeva koje održavaju) te 60-200 for. godišnje. Vinciliri su imali prava kao obrtnici, ali s manjim iznosom gotovine – 60 forinti. Lugari i kočijaši imali su pravo i na odijelo, a lugari i na 10 % iznosa odštete utjerane na temelju njihovih prijava. Kao mjesečni sluge biroši, lugari i poljari zarađuju 15-20 forinti, stan i gorivo, a otkazni je rok 2 tjedna. Vrtlari, kovači i kolari kao mjesečni radnici imaju stan, drva i 25-30 forinti, a strojari 70 forinti.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Wolfgang-Vuk barun Steeb, Odlomci iz autobiografije, 128.

⁴⁷⁵ Rozalija Ugarković, Spomenica samostana Lužnica, 18.

⁴⁷⁶ Wolfgang-Vuk barun Steeb, Odlomci iz autobiografije, 129.

⁴⁷⁷ Visina nadnice zavisila je o godišnjem dobu (najveća je bila ljeti jer je tada radna snaga tražena), spolu i dobi te je li obuhvaćena i opskrba radnika. Nadnice su pogotovo nakon 1903. porasle i 1905.-6. iznosile su u ljeto, bez opskrbe za odraslog muškarca 238 filira, s opskrbom 124 filira, za ženu 124 i dijete 67 filira. Statistički godišnjak, 379.

⁴⁷⁸ J. Krška, Statistika, XVII-XIX.

Godine 1895. u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je ukupno 46.522 gospodarska zaposlenika od kojih je na posjede veće od 1000 jutara otpadalo njih 8.105. Pogleda li se struktura zaposlenih na imanjima, proizlazi da je izrazita većina obrazovanih činovnika i nadzornog osoblja bila na veleposjedima. Na njima je radilo tada čak 121 od ukupno 166 činovnika s višim gospodarskim naukama i 63 od 96 s nižim naukama.⁴⁷⁹

Tablica 5
Osoblje na gospodarstvima Banske Hrvatske 1895.

	Imanja >1000 j.	Ostala imanja	Ukupno
Gosp. činovnici			
Više gosp. nauke	121	45	166
Niže gosp. nauke	63	33	96
Bez nauka	162	92	254
Nadzorno osoblje			
Niže gosp. nauke	65	117	182
Bez nauka	540	397	937
Služinčad	7154	37733	44887
Ukupno	8105	38417	46522

Statistički godišnjak, Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1905., knj. 1., Zagreb, 1913., 327.

Vrijedno i stručno osoblje puno je značilo gospodarstvu,⁴⁸⁰ a Rauchovi su očito imali upravo takav personal. Levin Rauch je u oporuci svom nasljedniku Gezi preporučio Ivana Ivančića kao odanoga upravitelja koji je neumorno znao ostvarivati njegove ideje. Geza je poslušao očev savjet pa je Ivančić sve do početka 20. stoljeća bio upravitelj dobara Lužnice. Ivančić je primjer agilnoga, marljivog, obrazovanog i predanog upravitelja koji se zauzima za razvoj lokalne zajednice, a vrlo je značajan njegov doprinos brdovečkoj osnovnoj školi i čitaonici. Taj je mar razumljiv s obzirom na njegovu obrazovanje (bio je inženjer), ali i na činjenicu da mu je zet bio učitelj.⁴⁸¹

Upravitelj Golubovca⁴⁸², Šenjugo te računovođa Lužnice poznatiji je kao otac Marije Jurić Zagorka⁴⁸³ koja nam je o svojem odrastanju ostavila zapise. Početkom

⁴⁷⁹ Statistički godišnjak, 327; Zanimljivo je kako postoje i specijalizirani stručnjaci koji su nudili svoje savjete. Krška u Statistici iz 1902. reklamira i svoj „ovlašteni gospodarsko obavjestnički zavod“ na zagrebačkom Pantovčaku koji između ostalih usluga nudi i organizaciju veleposjeda.

⁴⁸⁰ U svojim oporukama Ana i Lujza Sermage su osigurale velikodušne legate svom personalu. Oporuke su objavljene u ovom izdanju.

⁴⁸¹ Ivančić (28. III. 1844. – 9. I. 1909.) s obitelji stanuje u selu Šibice, br. 24, a imao je i vlastitih posjeda. Žena mu je Marija rođ. Detela (1849.-1901.), vjenčani su u Brdovcu 1871. i imali su 8 djece od kojih je najstariji sin Geza (1872.-1913.), nazvan tako po vlastelinu, bio župnik u Donjoj Stubici 1905.-13. Na broju 25 u selu Šibice nalazio se mlin Rauchovih, a tamo je stanovala obitelj Šandora Ulrika i žene mu Marije Čepin, sa sedmero djece. Spomenica škole Brdovec, Brdovečki zbornik, 2004., 215-219, 229, 240; Stjepan Kožul, Književnica Marija Jurić Zagorka i Jurići u župi Nevinac kod Bjelovara, Tkalčić. Godišnjak za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, sv. 12, 2008., 170 i 262.

⁴⁸² Kada je Vrhovac stekao Golubovec, na njemu je 1805. bilo ukupno 17 namještenika, na čelu s upraviteljem Josipom Culifajem s godišnjom plaćom od 120 forinti. L. Dobronić, Dvorac Golubovec, 22.

⁴⁸³ Ivan Jurić došao je u Golubovec 1876., a otišao sigurno 1877. u Lužnicu. U Golubovcu se nakon njega spominje kao providnik 1878. Karlo Stehe koji stanuje u dvorcu.

20. stoljeća u zajedničkoj upravi golubovečkog i zagorskih imanja upravitelj je bio Dragutin Križanić, a spominju se još prihodar, pristav, nadlugar, 10 lugara, 1 vrtlar i 2 vincilira. U istom razdoblju Martijanec vodi upravitelj Hinko Bauer uz kojeg se još spominju vrtlar i vinogradar.⁴⁸⁴ I u međuratnom razdoblju Geza je imao pouzdane upravitelje, poput Branimira Tucića koji je svjedočio u parnici zbog osiguranja Gezinih imanja. Da su Tucića smatrali pouzdanim pokazuje to što je bio generalni punomoćnik Pavla Raucha.⁴⁸⁵ Posljednji upravitelj Lužnice Rauchovih bio je Nikola Milošević koji je imao besplatan stan u dvorcu. I Pavao je na Martijancu imao odane upravitelje, a mnoge su nam (dez)informacije tradirane preko upravitelja Adolfa Zarijana koji je o Rauchovima pričao Mariji Winter. Događalo se i da upravitelji podijele gorku sudbinu svojih poslodavaca. Upravitelj Martijanca u vrijeme Elizabete Vučetić, Fric Tramšek, kao podunavski je Svabo nakon Drugoga svjetskog rata protjeran, posjed mu je nacionaliziran, a kuća ustupljena Elizabeti Vučetić.⁴⁸⁶

O odnosu baruna i upravitelja imanja dosta toga doznajemo iz raznih memoarskih i autobiografskih zapisa Marije Jurić Zagorke. Njezin je otac 1876.-77. bio provizor Golubovca, potom kasator (računovođa) Lužnice, a od oko 1880. do 1890. činovnik Šenjugo. ⁴⁸⁷ Nakon rastave od supruge i boravka u Krapini Jurić se ponovo vratio Gezi Rauchu u Lužnicu. Upravitelji su, nakon vlastelina, bili najvažniji ljudi imanja, oni nadgledaju i organiziraju sve radove (od poljoprivrednih do građevinskih), kontroliraju zalihe, isplaćuju nadničare i općenito vode brigu o cjelokupnome povjerenom im imanju. Budući da je njihov opseg poslova tako složen, na većim imanjima postoji nekoliko upravitelja koji se brinu za određenu zemljoposjedničku cjelinu. Zagorkin otac puno radi, ima veliku odgovornost, ponekad danima boravi na majuru i stalno jaše na konju kontrolirajući imanje ili sjedi u prostranom uredu i vodi poslove ovjeravajući spise pečatom upraviteljstva dobara. Rauchovi su imali vrlo dobar odnos prema svojim upraviteljima. Iz Zagorkinih zapisa, poglavito iz njezina autobiografskog romana *Kamen na cesti*, proizlazi da stari i mladi barun (Levin i Geza) imaju puno povjerenje u njezina oca i cijene njegov rad te da je on njihov pouzdanik. Otac i njegova obitelj pozivani su na domjenke kada baruni imaju goste, a kći (Zagorka) recitira pred starom barunicom (Antonijom) za njezin imendan. Štoviše, na prijedlog stare barunice Zagorka se školuje u dvorcu zajedno s malim barunčićima i barunicama. Tom školovanju dolazi kraj kada ju majka odvodi u školu u Varaždin. Zagorka je fizički i psihički zlostavljano dijete, stalno bježi u selo i uživa u tamošnjoj normalnoj obiteljskoj atmosferi te u dječjoj igri. Na selu zatječe i svoju malu sestricu koju majka nije željela osobno odgajati. Mala Zagorka nadareno je dijete koje sanja o školovanju za profesoricu. Njezin talent prepoznaju baruni i njihov učitelj, a nakon njezina sjajnog nastupa na velikoj

⁴⁸⁴ J. Krška, 33-34 i 64.

⁴⁸⁵ Sačuvane su dvije punomoći Pavla Raucha Tuciću, jedna vrlo općenita za sve pravne i političke poslove (Crikvenica, 1. I. 1921.) i druga za zastupanje u svim građanskopravnim i kaznenopravnim poslovima, a naročito za kupoprodajne ugovore Hrnetičko Pokuplje (Zagreb, 8. II. 1932.). Tucić je također stanovao kod Rauchovih u zagrebačkoj palači (sigurno 1920.) te potom u kući Pavla Raucha na Trgu kralja Petra 17. Kasnije se navodi na adresi u Vinkovićevoj ulici 15. Tucić je zlo završio jer je zbog duševne bolesti smješten od 14. II. 1935. u Vrapče te je dobio zakonskoga skrbnika. HDA, Zavod za kolonizaciju, likvidacija agrarne reforme na veleposjedima, k. 132.

⁴⁸⁶ HDA, Agrar NRH, kotar Ludbreg, k. 42.

⁴⁸⁷ U izvoru je skraćena „gosp.“ koja bi mogla značiti gospodarski ili gospoštijski. Stjepan Kožul, Književnica Marija Jurić Zagorka, 167; Marijan Tenšek, Djetinjstvo Marije Jurić Zagorke na imanju Šenjugo u Hrvatskom zagorju, Hrvatsko zagorje 13, br. 3-4, 2007., 268-274.

proslavi nude joj ispunjenje bilo koje želje. Ona poželi školovanje u Švicarskoj i dobiva obećanje o plaćanju dvije trećine troškova. Taj se plan nije ostvario zbog ogorčenoga otpora njezine psihički bolesne majke koja je smatrala da joj to barun nudi samo zato da mu postane ljubovca. Premda njezin otac nije imao ništa protiv školovanja, promijenio je mišljenje zbog toga što je Zagorka obavijestila pobunjene seljake da su gospoda pozvala žandare. Roditelji ju nakon nezavršene djevojačke škole u samostanu sv. Vinka Paulskog u Zagrebu prisilno udaju, a kad ona pobjegne od muža i naposljetku počne raditi u *Obzoru*, protive se tome. Još jednom u njezinu životu pokušavaju intervenirati Rauchovi, naime Geza joj je u pismu od 8. rujna 1897. ponudio posao u *Narodnim novinama*. Iza tog poteza nije stajao samo Zagorkin otac, nego Gezino nastojanje da jedno talentirano i britko pero udalji iz oporbenih i premjesti u režimske novine. Uostalom, Khuen je s Gezom povezan kumstvom. Dakako, Zagorka je odbila uz komentar kako će radije jesti safaladu nego pisati za tiranina, na što je Geza navodno sugerirao ocu, da to dijete koje je zalučeno jer je bilo prepušteno seljacima, smjesti u sanatorij.⁴⁸⁸

Na ovome mjestu moram se ukratko osvrnuti na Zagorkine zapise o djetinjstvu koji se tiču Rauchovih, poglavito na njezin roman *Kamen na cesti*, premda se time izvirgavam sizifovskom naporu da fikciju tretiram kao fakciju. Činim to stoga što se, usprkos ogradama koje proizlaze iz fikcijskoga značaja štiva, upravo iz tog romana stalno stvara slika o njezinu djetinjstvu pa i o Rauchovima. Premda su znanstvenici svjesni toga da u svojim raznim memoarskim zapisima i autobiografskom romanu Zagorka namjerno neke činjenice želi ostaviti nerazjašnjene (činila je to čak i s godinom rođenja), ipak ti tekstovi postaju temeljem za konstrukciju njezina djetinjstva na vlastelinstvu Rauchovih.⁴⁸⁹ Moje je skromno mišljenje da je Zagorka, napose u *Kamenu na cesti*, nastojala *post festum* prikazati vertikalnu svojega patništva te projicirati svoje suvremene nacionalne, političke, socijalne pa i feminističke poglede u djetinjstvo. Ona je tako od malih nogu borac za prava seljaka i za hrvatsku domovinu nasuprot Khuenovoj mađarizaciji. Dovoljno o tome svjedoče epizode kada ju Rauchovi biraju da pozdravi bana prilikom posjeta vlastelinstvu, a ona umjesto da izdeklamira već prije uručeni joj govor i preda cvijeće, na svoju ruku poziva bana da spasi njezinu domovinu, pozivajući se pritom na Strossmayera! Zbog toga je njezin otac skoro izgubio posao, no to se nije dogodilo jer su gospoda ustanovila, naredivši joj da napiše neki sastavak, da je to ona bila u stanju sama učiniti bez da ju netko naputi. Dakako, Zagorkin domoljubni govor oduševio je seljake koji su joj klicali. Spomenuto je kako je spasila pobunjene seljake na koje su gospoda bila spremna pucati, a valja dodati i kako je njen prikaz sela idealiziran. Nasuprot njezinoj majci koja ne haje za vlastito dijete, seljanka koja odgaja Zagorkinu sestru usrdno se o njoj brine, a seljaci i sluga stalno uzimaju Zagorku u zaštitu pred majkom koja ju tuče i grdi. Nema spomena o nehigijeni, siromaštvu, velikom pomoru male djece zbog čega su mnoge seljakinje primale bolesti i smrt djece kao neminovnost ne iskazujući

⁴⁸⁸ Marija Jurić Zagorka, *Kako je bilo*, Zagreb, 1953., 21; *Ista, Što je moja krivnja?*, u: V. Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 455. S. Lasić, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke*, Zagreb, 1982., 73.

⁴⁸⁹ V. npr. Stanko Lasić, n. dj.; Marina Vujnović, *Forging the Bubikopf Nation: Journalism, Gender and Modernity in Interwar Yugoslavia*, Peter Lang, New York, 2009., 69-116; Slavica Jakobović-Fribec, *Marija Jurić Zagorka: protagonistica nepisane povijesti hrvatskog feminizma*, *Republika* 6, 2006.; *Ista, Zagorka - subjekta otpora; svjedokinja, akterica, autorica - ili feminizam, ovlašćivanje slobode i ravnopravnosti žene, politička strast 20. stoljeća*, u: *Neznana junakinja. Nova čitanja Zagorke*, ur. M. Grdešić i Slavica Jakobović Fribec, Zagreb, 2008.

uvijek tugu. Nadalje, neke temeljne činjenice ne odgovaraju. Na primjer, konačno je utvrđeno da je Zagorka rođena 1873.⁴⁹⁰ Iz njezina pak opisa proizlazi da je u školi u dvorcu bila bolja od barunske djece koja su joj zato zavidjela i vrijeđala je.⁴⁹¹ Taj je dvorac mogao biti Lužnica gdje njezin otac radi od 1877. godine, međutim tada nema barunske djece koja bi bila njezini vršnjaci.⁴⁹² Zagorka ne spominje jezik nastave, što je čudno jer se zna da mali Rauchovi sigurno ne bi imali tada nastavu na hrvatskome. Zaključno bih konstatala kako Zagorkin prikaz Rauchovih zapravo nije nepovoljan. Oni prepoznaju njezinu nadarenost pa uči s malim barunima, a kad joj se podruguju, učitelj ih promptno opominje. Stalno je pozivaju da nastupa na raznim svečanostima koje organiziraju, a ne zamjeraju ni njoj ni ocu čak ni incident prilikom dočeka bana. Baruni imaju povjerenja u njezina oca i njegov predani rad žele nagraditi kćerkinim školovanjem u Švicarskoj. Zapravo, u usporedbi s njezinim roditeljima, poglavito majkom, baruni su začudno normalni pa se jasno kaže da mir vlada u dvorcu dok su oni tamo te da im je dojadilo stalno svađanje Zagorkinih roditelja te su ih premjestili u kuriju (vjerojatno upravu u Šenjugo). Jedine mane koje se zapravo njima osobno pripisuju obuhvaćaju navodno Levinovo ljubovanje s damama u toplicama te Gezine afere. No budući da ti iskazi potječu od labilne i psihički bolesne Zagorkine majke, čitatelju nisu nužno vjerodostojni. Daka-ko, natuknuto je njihovo mađaronstvo, ali posrijedi je politička opcija, a ne osobna mana. Iako još uvijek svi podaci o Zagorkinu djetinjstvu nisu razjašnjeni, novija istraživanja pokazuju kako je njezin otac bio čvrsto povezan s Rauchovima koje je cijenio i na koje se mogao i u nepovoljnim okolnostima osloniti. Tijekom brakorazvodne parnice Zagorkinih roditelja majka je nabacila nedovoljno precizne optužbe na račun muževljevih poslodavaca spominjući izrijeckom zakupnika Negovca te Levina i Gezu Raucha. Ivan Jurić odlučno je odbacio takve optužbe pozivajući za svjedoka samoga Gezu te glavnoga upravitelja Ivančića (nijedan njegov svjedok nije pozvan!) te upozorio kako ga je žena pred svima vrijeđala, lažno optuživala, napadala i bacala stvari na njega, a kad bi umoran došao s posla, nije ga puštala u kuću pa je morao spavati u pisarvoj sobici ili na stolcu u hodniku. Također je krala ne samo njegove nego i službene novce, što mu je Geza predbacio. Naposljetku je žena izjavila da ne može ništa konkretno reći protiv muževljevih poslodavaca.⁴⁹³ Geza je bio na strani Ivana Jurića, o čemu svjedoče njegova pisma Vladimiru Mažuraniću iz

⁴⁹⁰ Rođena je 2. III. 1873. u kuriji Negovec kraj Vrbovca. Krsno ime joj je Marianna, a otac joj je Ivan Jurić, tada kasator dobra Negovec veleposjednika grofa Ivana Erdödyja koji joj je i bio kum. Majka je Josipa rođ. Domin.

⁴⁹¹ Marija Jurić Zagorka, *Kamen na cesti*, Zagreb, 1967., 30-31.

⁴⁹² Sin i kći Alice Rauch udane Steeb rođeni su u Beču (Elsa 1878., a Raoul 1879.). Djeca Jeanne Aichelburg rođena su tek 1880-ih i to u Brnu. Prema tome najmlađi je barun tada Pavao rođen 1865., stariji 8 godina od Zagorka. U vrijeme kada je ona stasala za prvu poduku (oko 1880. godine), Pavao je gimnazijalac koji prima privatnu poduku. Stoga bi isti učitelj pripremao Pavla za polaganje 7. i 8. razreda gimnazije i istodobno podučavao Zagorku.

⁴⁹³ Brak Jurićevih od samog je početka bio teško narušen. Josipa se udala u kasnoj dobi i noseća pa se udala izvan svoje župe i tijekom života (čak i u brakorazvodnoj parnici) stalno se prikazivala mlađom. Na supruga je bila patološki ljubomorna optužujući ga za stalne preljube posebice sa sluškinjama te nemoralnost zbog koje bi za svoje poslodavce sve učinio čak i nauštrb supruge. Okrivljavala ga je i za preranu smrt dvoje djece jer ju je tijekom trudnoće tjerao na seksualne odnose, a očito je i da ga je fizički napadala i stalno radila kojekakve izgrede. Ipak, parnica je završila rastavom zbog krivnje supruge. Stjepan Kožul, *Književnica Marija Jurić Zagorka*, 241-248; *Isti, Znameniti Jurići*, porijeklom iz Starih Pavljana kod Bjelovara, Zagreb, 2011., 78-99.

1908. u kojima ga moli da se založi za njega jer da će inače ostati bez imetka «zbog demonske zlobe supruge». ⁴⁹⁴

Zagorkin je otac inače bio u poslovnom smislu snalažljiv čovjek koji je stekao solidan imetak, a kćer je materijalno pomagao. Zbog obiteljske nesloge dobar dio imetka je proćerdan. Ivan Jurić nakon rastave do kraja života ostao je na imanju svojih cijenjenih poslodavaca i umro je u Lužnici 13. X. 1919.

Ovaj osvrt završila bih konstatacijom kako je kod Zagorkinih tekstova posrijedi fikcija a ne fackija pa njezine memoarske i autobiografske zapise valja tretirati kao izvore za historijsku imagologiju pri čemu bih ponovila kako je njezina slika o Rauchovima relativno povoljna. ⁴⁹⁵ Zanimljivo je kako su Rauchovi osim Zagorke pomogli još jednom važnom hrvatskom književniku, Anti Kovačiću, rođenome kao izvanbračnom sinu Anke Vugrinc, petnaestogodišnje sluškinje u župnom dvoru Marija Gorice. Kako bi se barem malo prikrila sramota, Levin Rauch ustupio je na molbu župnika svoju lugarnicu u Celinama kako bi Anka tamo mogla roditi. Ona se dva mjeseca nakon poroda udala za Rauchova vincilira, Ivana Kovačića, a obitelji je sve do sinovljeva stasanja za školu živjela u Celinama. ⁴⁹⁶

Naposlijetku valja spomenuti kako su Rauchovi tema romana *Tajna* pučkog pisca Janka Matka. Stavljajući u središte radnje zaplet s Florijanom, izvanbračnim sinom mladog baruna Kalmana Rauta (Levina Raucha) i seljakinje Jelice Banove, Matko ujedno daje sliku o plemstvu koje je podijeljeno na «naše» i «strano», pri čemu dakako kriterij nije isključivo podrijetlo plemstva nego njegovo prihvaćanje hrvatstva. Rauchovi pripadaju potonjoj kategoriji i k tome su osorni velikaši koje stiže zaslužena kazna pa roman završava prizorom kako Florijanov unuk popravlja grobnicu već propalih i izumrlih baruna. ⁴⁹⁷

Nažalost, o svakodnevici na imanju Rauchovih, poglavito o seljacima nemamo dovoljno vizualnoga materijala. Na skici kao i na ulju na platnu I. Zaschea „Seljaci u Lužnici (Žetelice)“ prikazana su uz vedutu dvorca mlade seljanke kako se zabavljaju u dokolici. ⁴⁹⁸ Oba prikaza odišu idealiziranom, pastoralnom atmosferom.

⁴⁹⁴ NSK R 6965b, pisma Geze Raucha Vladimiru Mažuraniću, br. 2 od 5. 2. 1908. i br. 4 od 28. 5. 1908.

⁴⁹⁵ Nije to dakako slučaj samo sa Zagorkom. Mirna Velčić vrlo jasno ističe kako odnos između „ja“ pripovjedača i „ja“ sudionika prošle stvarnosti nije faktičan nego je proizveden, a autobiografski diskurs utemeljen u fikciji. Mirna Velčić, *Otisak priče*, Zagreb, 1991.

⁴⁹⁶ Jozo Vrkić, *Laki dah Hrvatskog zagorja*, Brdovečki zbornik 2006., 179; S. Laljak, Ante Kovačić, njegova *Registratura* i ilustrator Ivo Režek, ZG 1999., 155.

⁴⁹⁷ Janko Matko, *Tajna*. Roman iz Hrvatskog zagorja, Zagreb, 1971. Florijan ne zna da je barunov sin i tijekom poljoprivrednih radova uzvraća udarac oholog baruna te ga ranjava. Zbog tog se pokreće sudski proces, na kojem Jelica kako bi spasila Florijana izjavljuje da je on barunov sin, iako to nijedan od njih dvojice ne zna. Zavoljeli su se kao vrlo mladi, i barun je čak imao namjeru da ju oženi ali mu roditelji nisu dopustili. Ona se pak na brzinu udala kako bi spasila obraz. Barun Rauch prikazan je kao osvetoljubiv i nespreman pomoći sinu kad Jelica uspije dospjeti nasamo do njega. S druge strane, čak i dio plemstva (Oršići, barunica Vranjican...) simpatizira s mladim seljakom i pomaže mu. Florijan je oslobođen ali je morao napustiti barunovo imanje, a osveta baruna zahvaća ne samo njega nego čak i plemiće koji mu pomažu. Rauch tako na brzinu od grofa Oršića traži povrat duga. No, barunskoj obitelji došli su teški dani, pa Florijan kupuje zemlju od vlastita polubrata.

Matko je običavao pisati prema nekom događaju, a u navedenom izdanju romana na korica ma je čak i fotografija Jelice Malčić rođ. Ban. Izvanbračna djeca plemića i plemkinja uobičajena su pojava, no nemam pouzdanih podataka je li Levin imao izvanbračnog sina.

⁴⁹⁸ Skica za Žetelice, 1860., NSK, Grafička zbirka 2405; Ulje na platnu, HPM 19 503; M. Schneider, Ivan Zasche, 85-86.

Ruralno ozračje bolje dočaravaju fotografije iz međuratnog razdoblja na kojima vidimo radnike martijanečkog mlina 1933. i pečenje rakije u Gornjemu Martijancu 1930.⁴⁹⁹ ili pak fotografije iz Golubovca koje prikazuje seljake kako oru, starog Jožeka na majuru, kuharicu s kutlačom u ruci, berbe na Hižakovcu i Kamenjaku, Anu Henneberg kod prešnice, bunar, štale, gospodarske zgrade i slično. (Ilustracija br. 2 i 3)

Dakako, zemljoposjedničko plemstvo njegovalo je kontakte sa svojim socijalnim parnjacima, no taj je odnos u pogledu susjednih vlastelina nerijetko bio opterećen imovinsko-pravnim ili političkim razmircama. Rauchovi su imali dobre odnose s obitelji Karla i Julija Jelačića, s Hellenbachovima, Erdödyjima, Váradyjima, Bedekovićima, Inkeyjima i drugima. Osim vlastelina njegovali su se odnosi s ostalim članovima lokalne elite, poput svećenstva, dužnosnika, inteligencije ili privrednika.

Život na imanju nije podrazumijevao samo ekonomski aspekt, nego i kulturni, prosvjetni i socijalni. Naime, i nakon 1848. pa i 1918. ostala su patronatska prava i obaveze pa su plemićki posjednici i dalje bili važni za mjesne škole i crkve te kulturni život uopće. Pripadati vlastelinskoj obitelji značilo je i dalje biti vodećim članom cijele lokalne zajednice. Od posjedničkoga se plemstva očekivalo da materijalnim i radnim angažmanom podupire prosvjetu, kulturu i ekonomiju mjesne zajednice, da bude utemeljiteljem ili barem članom raznih udruga i inicijativa, a od plemkinja da se napose ističu u dobrotvornom i prosvjetnom radu. Već je spomenuto kako je Levinova majka Elizabeta pomogla osnutak martijanečke i bistranske škole, njezin je unuk Pavao 1899. pomogao da se u Martijancu izgradi škola s učiteljskim stanom, a 1913. dao je izgraditi školu u Čukovcu. I Mladi je Geza Rauch pokazivao interes za lokalne škole pa je 1877. posjetio školu u Brdovcu, a 1881. nazočio ispitu na polugodištu. Tada je o svom trošku dao izraditi odijela za dva najbolja učenika i jednu učenicu. Njegova je majka istoj školi darovala školski barjak, a kad se stari pohabao 1893. nabavila je novi.⁵⁰⁰ Godine 1908. Geza je ustupio neke prostorije u svojoj pušćanskoj kuriji za školu, a 1912. poklonio je i zemljište za gradnju općinske zgrade.⁵⁰¹ I njegov brat Pavao se u Martijancu jako trudio oko podizanja prosvjete, ali i gospodarstva.

Rauchovi su bili patroni u Brdovcu, Pušći, Stenjevcu, Stubici, Slavetiću, Radoboju, Marija Gorici i Martijancu. Ivan Rauch bio je veliki dobrotvor franjevačkoj crkvi Majke Božje od Pohoda u Marija Gorici.⁵⁰² Ivan je bio sindik toga samostana i nekih drugih u provinciji sv. Križa. Crkvu i samostan u Marija Gorici zadužio je podizanjem glavnoga oltara i orgulja. Oltar je po Ivanovoj narudžbi izradio 1757. Francesco Benza za 850 forinti, a orgulje, sačuvane i danas, djelo su ljubljanskoga majstora Eisla koji je također sklopio ugovor s Ivanom Rauchom kao pokroviteljem

⁴⁹⁹ Pučko učilište „Dragutin Novak“ Ludbreg, RO M. Winter.

⁵⁰⁰ Bitno veći interes za brdovečku školu pokazao je upravitelj dobara Lužnice Ivan Ivančić, koji je od 1891./2. školski nadzornik i predsjednik školskog odbora. Agilni Ivančić, čija je kći Marija bila udata za brdovečkog učitelja Kajetana Novaka, bio je zaslužan za popravke, inicirao je skupljanje milodara od vlastele za odjeću siromašnih đaka kojom prilikom je Geza dao 10, a sam Ivančić čak 5 forinti! Ivančić je potaknuo i osnutak amaterskoga društva koje je za poklade 1892.-3. priređivalo predstave i zaradilo za božićno drvce. Dakako, Ivančićeva je djelatnost bila ograničena samo na brdovečku školu, dočim su Rauchovi trebali iskazivati brigu za veći broj škola. Spomenica škole Brdovec, Brdovečki zbornik, 2004., 203, 206, 215-219.

⁵⁰¹ R. Ugarković, Spomenica samostana u Lužnici, 10.

⁵⁰² Krčelić, 434.

samostana.⁵⁰³ Ivan je također ostavio legate, jedan koji je godišnje donosio 160 florina te drugi od 400 pa su njegovi nasljednici od Lužnice, Jakovlja i Orosavlja plaćali godišnje kamate. Crkvi je darovao i 6 svijećnjaka za veliki oltar te pozlaćeni srebrni kalež s njegovim grbom i inicijalima.⁵⁰⁴

Još i danas postoji kolatorska klupa s barunskim grbom Rauchovih u crkvi sv. Trojstva u Donjoj Stubici, koju je vjerojatno dao izraditi Levin,⁵⁰⁵ te grb Rauchovih na oltaru župne crkve u Marija Gorici. Levin je nakon potresa 1880. godine kao jedan od patrona doprinio obnovi crkve i kapela (u D. i G. Stubici,⁵⁰⁶ Brdovcu, Pušći), a donjostubički župnik Josip Cigler vrlo ga je cijenio zapisavši prigodom njegove smrti kako je izgubio najvećeg prijatelja i dobročinitelja.⁵⁰⁷ I Levinov brat Đuro pomagao je obnovu crkvenih objekata. Martijanečkom vlastelinstvu pripadao je i stari benediktinski pa potom pavlinski samostan u Hrastovljanu čija se crkva sv. Benedikta izvorno nalazila u okviru kaštela. Samostan je imao zidano prizemlje i drveni kat, a iz njega se moglo direktno u sakristiju i kapelu. Godine 1880. Đuro je dao srušiti prvi kat staroga samostana te dao razdvojiti dozidanu kapelu s novom sakristijom od družinske kuće. Radovi su povjereni Talijanu Giovanniju Venchiaruttiju.⁵⁰⁸ Đuro je također dao u Ormožu za martijanečku župnu crkvu sv. Martina izraditi novo krovište jer je staro stradalo u požaru 1865. godine. U crkvi je postojala na katu feudalna empora povezana stubištem sa sakristijom.⁵⁰⁹

U sljedećem naraštaju Geza i Pavao nastoje ispunjavati patronske dužnosti. Primjerice, Geza je dao 30 kruna za sat tornja brdovečke crkve te 100 kruna za nebo,⁵¹⁰ 1894. pomogao je popravak krova župne crkve u Pušći, 1909. darovao drvo za stube kapelice Majke Božje od sv. Čisla za koju je dao oveću svotu novca za zvono. I novi je pušćanski župnik J. Šimečki bio u milosti Geze koji je materijalno pomogao obnovu župnog dvora.⁵¹¹ Pavao je pak 1890. dao 1.200 forinta za ponovno pozlaćenje jabuke tornja martijanečke župne crkve kada je cijeli toranj presvučen limom i providen munjovodom, a iste je godine dao načiniti oratorij za sebe i ženu.⁵¹² No bilo je suprotnih primjera jer molba župnika Ciglera 1892. patronima da se izvrše popravci župnoga dvora nije naišla na odaziv pa se župnik morao obratiti županiji. I žene su mogle bile patroni, a tu su dužnost obnašale Elizabeta, udovica Daniela

⁵⁰³ Anđela Horvat et al., *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 249.

⁵⁰⁴ Paškal Cvekan, *Samostan Marija Gorica 1517-1786*, ZG 1994., 18-19 i ZG 1995., 37 i 48-49.

⁵⁰⁵ Posrijedi je klupa bez klecala, visokoga naslona s ukladama koje određuju 5 sjedala. Uzglavlje je oblikovano kao vijenac koji se u jednom dijelu lomi i uokviruje ploču s grbom. Klupa je izrađena u kasnomu 19. stoljeću vjerojatno prema narudžbi Levina Rauha. *Umjetnička topografija Hrvatske*, knj. 4, Krapinsko-zagorska županija, Zagreb, 2008., 159-160.

⁵⁰⁶ Kako to obično biva, obnova je značila potiskivanje starih stilova. Obnovljena crkva Svetoga Trojstva u D. Stubici je regotizirana, a izvorni je bogati barokni inventar osiromašen. Popravci crkve i župnoga dvora stajali su 6.800 forinti, od čega su 4.500 morali doprinijeti patroni. K. Horvat-Levaj, *Župna crkva Presvetog Trojstva u donjoj Stubici*, Peristol 38, 1995., 73-82; *Arhiv župe sv. Trojstva, Donja Stubica, Spomenica župe Donja Stubica 1885.-1938*. Zahvaljujem župniku na uvidu u građu.

⁵⁰⁷ *Arhiv župe sv. Trojstva, Donja Stubica, Spomenica župe Donja Stubica 1885.-1938*.

⁵⁰⁸ M. Winter, sv. 1, 229; Katarina Horvat-Levaj, *Utvrde i dvorci*, 259.

⁵⁰⁹ Katarina Horvat-Levaj, *Utvrde i dvorci*, u: *Umjetnička topografija*, sv. 3., Ludbreg/Ludbreška Podravina, ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski, Zagreb, 1997., 294.

⁵¹⁰ *Spomenica župe Brdovec, Brdovečki zbornik 6-7, 2007.-8.*, 104 i 115.

⁵¹¹ R. Ugarković, *Spomenica samostana u Lužnici*, 9-11.

⁵¹² Winter, sv. 2, 67.

II., Alica Steeb i Elizabeta Vučetić. U podacima kojima raspoložem nema naznaka njihova sukoba sa župnicima glede patronatskih dužnosti, pače u vrijeme Alice donjostubički župnik ističe dobru suradnju s patronom što se nastavilo i za Aličinih nasljednika. O tome svjedoče i sačuvane snimke obitelji Steeb iz 1930-ih na kojima se vidi župnik M. Dovranić kako predvodi procesiju koja ide uz dvorac Golubovec ili pak sveta potvrda Marije Aleksije Steeb 1943. u Oroslavlju na kojoj je bio nazočan i sam nadbiskup Stepinac.

Patronatsko pravo prezentacije značilo je da će vlastelini za župnike predlagati sebi bliske ljude. Primjerice, Levin je 1883. pomogao pušćanskom kapelanu Stjepanu Bolfanu da postane šišljavički župnik umjesto njemu zazornoga Josipa Vidmara. Geza je za pušćanskoga župnika predložio S. Ključarića kojeg je još njegov otac cijenio. Prava mala bitka vodila se za mjesto donjostubičkoga župnika 1905. godine. Premda se Geza Ivančić činio sigurnim odabirom jer je kao najstariji sin lužničkoga upravitelja Ivančića bio kumče Geze Raucha, ovaj nije isprva predložio njega nego Tonija Schlegela, martijanečkoga kapelana i intimusa svoga brata Pavla. No budući da se Schlegel politički angažirao na suprotnoj strani, došao je u sukob s Rauchovima i Geza ga više nije htio za župnika pa je predložio Ivančića.⁵¹³ Dakako, patroni su nazočili svečanome umještenju novih župnika. Usprkos tome, odnosi prema Crkvi nisu uvijek bili idilični. Ponekad su te odnose mogli nakratko zamutiti poneki prijestupi. Tako je 100 forinti altarijske glavnice Levinove majke Elizabete donjostubički župnik Putsek pronevjerio što je Nadbiskupski duhovni stol saznao tek za njegova nasljednika Ciglera koji je bio primoran navedenu svotu osobno platiti jer nije prilikom preuzimanja župe prekontrolirao stvarno stanje nego je samo automatski potpisao primopredaju.⁵¹⁴ Puno je složeniji bio dugotrajan spor u vezi gradnje nove župne crkve u Šišljaviću koji je trajao skoro sedam desetljeća.⁵¹⁵ Župa je osnovana krajem 18. stoljeća i nije imala patrona. Godine 1785. Pavao Rauch je kao šišljavički vlastelin obećao župniku dati selište i sjenokoše, ali je već 1791. povukao obećanje. Usprkos tome u nekim se dokumentima poput zapisnika kanonskih vizitacija 1799. i 1802. navodio kao patron. Naposljetku, 1815. biskup Vrhovac je *de facto* primorao Daniela Raucha da se osim pustoseline župniku pismeno obaveže na popravak crkve i župnoga dvora što je ovaj i učinio. Tijekom vizitacije biskup je Vrhovac ustanovio da je potrebno sagraditi novu crkvu te je obavezao

⁵¹³ Arhiv župe sv. Trojstva, Donja Stubica, Spomenica župe Donja Stubica 1885.-1938.

⁵¹⁴ NAZ, NDS br. 431/1891. Cijeli je slučaj vrlo zanimljiv jer pokazuje kako su Putsekovu pronevjeru zataškavale i svjetovne i crkvene osobe. Iz izvještaja prebendara Mije Košćeca od 10. XI. 1887. koji je bio izvršitelj oporuke stubičkog župnika Kralja vidljivo je da se tada, 1874., njegov nasljednik Putsek potužio da nema rasteretnice altarinske br. 3395 i da u crkvenoj blagajni postoji manjak od 150 forinti. Nasljednici su pristali da u zamjenu rasteretnice daju aktivnu ostavinsku zadužnicu na 100 for. s 6 % kamata te u gotovini 150 for i za popravak crkvenih zdanja 300 for. Košćec je na to otišao u državnu blagajnu i zamolio da ga smjesta pozovu ako tko dođe naplatiti kupone rasteretnice. Došao je glavom i bradom župnik Putsek kojemu su usprkos upozorenju isplatili trogodišnje kupone i dali mu nove uputivši ga da je rasteretnica „izgubljena“ i da se javi Košćecu što je Putsek stvarno učinio. Ipak, Košćec ga nije prijavio jer su mu činovnici blagajne rekli da je ionako kažnjen time što je sve morao priznati. NDS je 18. V. 1888. proglasio krivim Putseka (koji je u međuvremenu preminuo), ali i Košćeca jer ga nije prijavio te Ciglera jer nije pomno preuzeo župu. Kažnjen je samo Cigler koji je u obrocima otplaćivao navedenih 100 for.

⁵¹⁵ Cijeli opsežni konvolut u: NAZ, NDS 2957/1910. Na tu građu me upozorio kolega Dragan Damjanović kojemu za to zahvaljujem.

župnika da se za to založi. Tako su 1824. već napravljeni nacrti i izrađen troškovnik, no do gradnje nije došlo zbog toga što su lokalni vlastelini odbijali svoj materijalni doprinos na kojem je Crkva inzistirala. Osim Rauchovih posrijedi su bili i Oršići i Kulmeri. Već 1857. komisija je utvrdila da je crkva u jako lošem stanju, no Levin Rauch se stalno pozivao na to kako se njegov otac obavezao samo na popravke, a ne na novogradnju. Godine su prolazile, a nikakvo rješenje nije bilo na pomolu, na žaljenje svećenika i župljana. Početkom 1860-ih godina u ime Nadbiskupskoga duhovnog stola svećenik je Gašparić upućivao na raznorazne strane vapaje poput: "Nije skoro moći vjerovati, da se u 19. vieku u Hervatskoj nalazi župna crkva u toli herdjavom stanju, kao što je šišljavička crkva, više nalik razderanoj i opustošenoj kolibi negoli hramu božjemu" i „Nemislim da imade u Europi naizamsi ni Turke, tako zapuštene crkve“. Već 1864. iz sredine se crkve vidjelo nebo, a netom se urušila sakristija. Vapaje su upućivali i župljani tvrdeći kako "crkva šišljavačka služi ne samo u občini i svakom prolazećem putniku, bio židov vlah ili sam kerstjanin za ruglo i sramotu kerščanske vere". Tada je gotovo postignut kompromis jer je nadbiskup Haulik pristao da se gradi jeftinija crkva po uzoru na onu u Lasinji te bi trošak za Levina Raucha umjesto prvotno izračunanih 40.000 iznosio samo 8.000 forinti. No Levin je tražio da vjerozakonska zaklada plati barem polovicu iznosa. Čini se da je Haulik pristao dati 3.000, ali taj plan nije realiziran. Crkva je naposljetku 1871. bila zatvorena.

Situaciju je vrlo otežavalo i to što je Levin bio u direktnom sukobu sa župnikom Vidmarom pa je izjavio da neće pristati ni na kakvo rješenje dokle god je on u službi.⁵¹⁶ Levin i Đuro Rauch uporno su stajali na stanovištu da trebaju samo popravljati crkvu i župni dvor, a usprkos izradi novoga nacrtu 1875. te čak i prijedlogu karlovačke podžupanije da se mala šišljavička župa razdijeli među susjedne župe, (na što Crkva nije pristala) ništa se nije rješavalo. Valja istaknuti kako su Rauchovi i inače znali vrlo spretno koristiti sve pravne mogućnosti pa su stalno ulagali utoke. Jačinu su u tom pogledu pokazali i u ovom prijedporu. Geza Rauch 1882. zatražio je od Duhovnoga stola niz dokumenata na temelju kojih je državno nadodvjetništvo 1. VI. 1884. zaključilo kako šišljavički patronat pokazuje specifičnosti. Elaborat koji je tada o šišljavičkoj crkvi za Duhovni stol napisao F. Rački zapravo je sukus cijeloga opsežnog konvoluta spisa. Rački je nakon pregleda povijesti spora i prikaza dokumentacije postavio jednostavno i logično pitanje: ako se i prihvati da je obveza patrona samo popravljati crkvu i župni stan, zašto su oni u tako lošem stanju?

⁵¹⁶ Vjerojatni je uzrok župnikovo držanje tijekom bune šišljavičkih seljaka. Na Vidmara je i NDS imao stanovitih primjedbi smatrajući ga nemarnim jer ne održava nastavu vjeronauka s djecom – ako već ne može u crkvi, onda na otvorenome ili u nekoj drugoj prostoriji. Ni Vidmarov nasljednik nije bio neproblematičan, ali su se na njega tužili župljani navodeći „vjekovito psovanje i osorno postupanje sa župljani“, kao i da “u crkvi zvonara čuška, da ljude za vuha vuče”. Navedeni su primjeri neobavljanja dužnosti: nekoliko je dana župnik odbio pokopati dijete pa je to obitelj učinila sama bez blagoslova; župnik popodne neće ni krstiti ni ispovijedati, a novome zvonaru neće reći kada za što da zvoni.

Iz pisma Račkog Strossmayeru od 4.VII.1882. saznajemo da je u Šišljaviću «župna crkva gora od svake američanske» a župnik F. Vraničar “uglavio je sa svojom gazdaricom formalni ženidbeni ugovor te stavio u izgled apostaziju; bio je napokon po duhovnom stolu prisiljen da se odrekne župe, što je on također učinio ali nadbiskup je sve spise kod sebe pridržao. U vrijeme izbora Vraničar je marljivo radio za vladina kandidata, pa je to učinilo da je dobio drugu župu, naime Zrinj, pošto se u Šišljaviću već radi puka nije mogao održati.» Korespondencija Rački-Strossmayer, knj. 3, 26.

Rački je očito bio svjestan političke konotacije odluke Khuenova režima te je stoga predložio da se prihvati prijenos patronata na vjerozakonsku zakladu. Duhovni stol je tako pristao da se crkva gradi na teret zaklade pod uvjetom da se patroni odreknu svojih prava. Naposlijetku je crkva sagrađena 1893.,⁵¹⁷ a vladar je 4. XII. 1895. potvrdio poništenje patronata.

U skladu s devizom *Noblesse oblige* od posjedničkoga se plemstva očekivalo da bude reprezentativno u svakom pogledu, no to pogotovo u međuratnom razdoblju više nije bilo jednostavna zadaća. Ipak, nemali dio plemstva pokušavao ju je ispuniti usprkos promijenjenim socijalnim i ekonomskim odnosima. Tako je snaha Alice Steeb, Hildegarde, u nedostatku novca za božićno slavlje 1934. i 1935. poslala u Zagreb na prodaju borove s imanja i tako osigurala lijepu proslavu i poklone ne samo svojoj obitelji nego i cjelokupnom osoblju imanja. Hildegarde je prva organizirala i doručak za stubičke prvopričesnike, a redovito je dijelila poklone školskoj djeci za Nikolinje angažirajući osoblje (obično sobarice) da glume Krampusa i svetoga Nikolu. Dakako, život na imanju bio je prožet i crkvenim blagdanima. Dvorci i kurije su imali svoje kapele, a vlastelini su bili pokroviteljima župnih crkava sve do u međuratno razdoblje. Tako se u Golubovcu nekoliko puta godišnje i u međuraću održavala misa u dvorskoj kapeli, a Badnjak se slavio tako što bi stubički župnik čitao iz Evanđelja, a Hildegarde Steeb svirala na lutnji njemačke i hrvatske božićne pjesme. Ogromni božićni bor visok do 6,5 metara, ukrašen i osvjetljen svjećicama bio je nezaboravan prizor.⁵¹⁸

Bivši veleposjedi, a time i ostaci plemićkoga života na imanju bili su likvidirani nakon Drugoga svjetskog rata, ali pojedine lokalne sredine nisu zaboravile vlastelinske dobročinitelje. Premda primorani napustiti domovinu u teškim okolnostima, Steebovi su održavali kontakt sa stubičkim krajem, a tijekom Domovinskoga rata pojedini su članovi obitelji, poglavito Vuk, velikodušno pomagali. Stoga je razumljivo zašto se i u neposrednoj suvremenosti naveliko slave sretni povodi poput rođendana ili oplakuju tužni poput smrti Steebovih.

7. KULTURA STANOVANJA

U ovome poglavlju bit će ukratko opisana kultura stanovanja Rauchovih od kasnoga 18. stoljeća do 1945. godine. Njihov središnji posjed s dvorcem je Lužnica sagrađena krajem 18. stoljeća. Datacija o gradnji dvorca temelji se na godini 1791. upisanoj na najgornjoj stepenici stubišta što vodi iz ulaznoga prizemnog prostora na kat, međutim isprava o posvećenju kapelice datirana je 1761. godinom. Lužnica je jednokatni kasnobarokni dvorac u obliku slova U s četiri kutne cilindrične kule i s lijepim engleskim perivojem s jezerom. Krajem 19. stoljeća perivoj se preoblikuje elementima romantičarske hortikulture poput kamenih gromada i agava.⁵¹⁹ Dvorac nikada nije imao obrambenu, nego isključivo stambenu svrhu pa su kule dekorativni i reprezentativni element. Na oba je pročelja dvorca balkon sa željeznom kova-

⁵¹⁷ Sagrađena je prema nacrtima H. Bollea, a župnik Bolfan se 4. VIII. 1893. potužio da Bolle nije na kraj ili vrh kuta visokoga krova stavio križ pa bi se moglo reći da su krivobošci ili luterani. Bolle se potrudio doći u Šišljavić i napraviti kompromisno rješenje. Novosagrađena crkva nije se pokazala solidnim zdanjem jer su na njoj već 1896. zamijećena oštećenja.

⁵¹⁸ Wofgang-Vuk barun Steeb, Odlomci iz autobiografije, 131.

⁵¹⁹ M. Obad Šćitaroci, Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja, 86.